

УДК 82.09(821.161.2 – 3'06)

ОКСАНА ГОЛЬНИК

м. Кропивницький

oksana_kuhar@ukr.net

ГНОСТИЧНИЙ МІФ У РОМАНАХ В. ЄШКІЛЕВА

У статті проаналізовано художню реалізацію гностичного міфу в художній структурі романів В. Єшкілева. Розглянуто ідейно-естетичну парадигму відтворення гностичного образу Софії – міфологічного втілення архетипу Матері, – амбівалентна природа якої відбиває конфлікт Его і Самості як у колективному «я», так на рівні особистості. Встановлено, що переосмислення гностичної ідеї Софії склало ядро авторської езотеричної системи – метаісторії, визначило особливості його нарративу (символічний код).

Ключові слова: гностицизм, Духовна Традиція, езотеричний дискурс, деміургійний світ, гностична Софія, Андроґін, символ, метаісторія, Его, Самість.

Французький філософ Рене Генон, аналізуючи духовний стан сучасності, акцентував увагу на кризі, зумовленій відходом культури (як західної, так і сучасної східної) від Духовного Принципу – «примордиальної традиції». Це свідчить про те, що світ досяг своєї критичної стадії розвитку і тому неминуха його тотальна трансформація. Темний вік – час «калі-юги» – позначений тим, що «поступово істини, раніше доступні людству, стають все прихованішими і недосяжними. Кількість тих, хто ними володіє, з часом зменшується, і хоча скраби «нелюдської» предвічної мудрості ніколи не можуть бути втраченими, проте вони закриті непроникним пологом, який ховає їх від людських очей і ускладнює доступ до них» [1, 7]. Естетика цієї апокаліптичної доби, за твердженням мисленника, так само, як релігія, філософія, політика, позначена відходом від Духовного Принципу. Як наслідок, сучасне мистецтво втратило своє священне значення, а значить й істинний інтелектуальний та езотеричний зміст.

М. Микулашек, досліджуючи інтелектуальний роман першої третини ХХ століття, зауважив, що «у трагічній грі світу виявляються вищі сили, які визначають як його основний історичний ритм, переходить від хаосу до порядку, так і образ мистецтва, яке рефлексує над його моральною та духовною субстанцією» [6]. Тому саме глибинні сили катастрофічного віку «калі-юги», які були передвісниками розпаду світового процесу «відродили міф як давній гнозис, в особливості міф гностичний, котрий вважає Хаос, «зло

і дисгармонію» рушійною силою історію, а ключем до неї – трагічне» [6]. Отож, апокаліптичний час зробив більш зримою і затребуваною концепцію гностицизму, яка приходиться з ідеєю таємного, рятівного пізнання. Про цей феномен С. Хеллер писав так: «Не встигли гностиків і гностицизм оголосити зниклими, як вони з'явилися знову, змінивши форму, але не змінивши суті. Поки опоненти послідовно представляли традицію як певне історичне «дивацтво», що має чисто антикварний інтерес, вона тим не менш привабила на свій бік послідовників в іпосаці Вольтера, Уільяма Блейка, У. Йетса, Германа Гессе, К. Г. Юнга...» [7, 3].

Принадність гностицизму, що зумовила його актуальність у сучасному інтелектуальному дискурсі визначається зорієнтованістю на дослідження космічних принципів добра і зла, дуалізму духа і матерії, контрасту зримого і потаємного, духовного. Гнозис шукав відповіді на вічні людські питання: ким ми є, звідки прийшли, ким будемо, що є народження, а що – відродження, як досягти повноти буття тощо. Тому не дивним є посилення гностичного дискурсу в естетиці ХХ та ХХІ століть – завершального періоду «калі-юги». Ця проблема стала знаковою для сучасної культурологічної думки (Н. Богомолів, К. Дайс, С. Євлампов, В. Розін та ін.), знаходить зацікавлених дослідників і серед літературознавців (Л. Гармаш, О. Забужко, Е. Зоря, І. Качуровський, М. Кутьєва, Т. Мейзерська, М. Над'ярних, С. Панін, О. Ткаченко та ін.). Проблема гнозису цікавить учених переважно в

контексті вивчення російського символізму (доби «срібного віку»), творчості Г. Гессе, М. Булгакова, Ф. Достоевського, Г. Маркеса, Х. Борхеса, П. Коельо, А. Кроулі. З українського пантеону митців у поле зору потрапили Леся Українка й Іван Франко. Гностичний дискурс письменників-постмодерністів переважно розглядається на прикладі творчості В. Пелевіна, В. Сорокіна, В. Мамлеєва, С. Рафеєнко. Тож об'єктами вивчення стають різножанрові втілення інтелектуальної, філософської традиції.

Р. Генон свого часу наполягав на необхідності відродити езотеричну сутність філософії, сформувати справжню інтелектуальність, яка націлена на пізнання духовного Принципу. Вважаємо, що дискурс гностичного в інтелектуальній прозі є знаком такого ренесансу. У цьому контексті цікавим об'єктом для вивчення є прозовий доробок В. Єшкілева – екзегета і герменевта, котрий створив власну езотеричну систему, і якого вітчизняна критика зараховує до кола тих, хто модернізує філософський, інтелектуальний роман. Його доробок (11 романів) був предметом критичних оглядів І. Бондар-Терещенка, О. Гуцуляка, В. Качкан та ін., системних наукових досліджень Р. Харчук, В. Русової, З. Шевчук та ін., проте гностичний дискурс творів залишався поза їхню увагою. Тому мета нашої розвідки дослідити реалізацію гностичного міфу у прозі письменника. Оскільки гностицизм займає сферу між релігією та психологією, у процесі розгляду окресленої проблеми ми будемо використовувати феноменологічні підходи та принципи міфопоетики, а також прийоми архетипної критики. Тож, нашим завданням є встановлення ідеологічної та комунікативної специфіки реалізації гностичного міфу в художній структурі творів В.Єшкілева.

Насамперед зауважимо, що модифікація жанру інтелектуального роману, його оживлення за рахунок екстраполяції гностичного дискурсу обґрунтована естетичною концепцією письменника, викладеною у студії «Повернення деміургів». У ній не тільки термінологія (Деміург у гностицизмі – Творець), а й сам характер міркувальності, ціннісна парадигма просякнуті духом гностицизму. Оскі-

льки сама праця потребує окремого розгляду, зупинимося на деяких нюансах, які дозволять зрозуміти естетичні пріоритети В. Єшкілева. Насамперед автор констатує «зубожіння» модерних нарративних практик (sic!) неоміфологічного гатунку а-la Джойс через відсутність у них деміургійного начала. Зауважимо, що в дискурсивному полі автора «деміургійність» мислиться як процес духовного конструювання, зорієнтованого на вдосконалення людини, осягнення людиною «повноти буття» шляхом потужної духовної праці. Тож «координатні схеми, населені символами», на думку автора мають поступитися індивідуально-авторським художнім системам, які конструюють «іншу» (духовну) реальність: «Деміургійна практика пропонує метаісторичне «вічне повернення» до творення «якісно нового» поза гуманістичною рефлексією та саморефлексією тут-буття, через творення персональних світів (текстових, позатекстових), байдужих до згасання наявного, лінійно-історичного буття» [3]. Література майбутнього – це текст, інспірований і детермінований не людським (профаним) поглядом на світ (йдеться про певну культурну модель сприймання), а надлюдським (духовним, позасвідомим) розумінням. Таким чином, художній твір – це метаісторичне осяяння буття, його законів і принципів, індивідуально-авторська міфосистема, яку описує «внутрішня енциклопедія».

Ці концептуальні викладки стосуються насамперед творчої самореалізації В. Єшкілева. На сторінках своїх творів письменник послідовно реалізує власну езотеричну концепцію буття світу і людини, «внутрішню енциклопедію» якої становить міфопоетична семантика і морфологія, котра визначає символічний код текстів.

Ідеологічний дискурс прози В.Єшкілева зорієнтований на відтворення всесвітньої драми духу, що складає ідейне ядро авторської метаісторичної доктрини. Цій концепції притаманне міфологічне сприймання часу як циклічного та вічного. Основу міфопоетичної реалізації цієї ідеї складає переосмислення гностичного міфу про Софію, з яким пов'язані мотиви вигнання, андрогінності, духовної трансцендентності. Як зазначає С. Хеллер,

цей міф є одним із варіантів втілення міфологеми духовного відчуження і падіння людини [7, 18–22], серед яких найпопулярнішим є біблійний мотив вигнання перших людей із раю.

У гностицизмі розглядають дві еманції трансцендентного Бога – Логос і Софію. Міф про Софію – це історія вигнання божественної жіночності (архетип Жіночої Мудрості, архетип Матері) із величної Плероми (Повноти). Найбільш прекрасна із істот Повноти була уведена в оману світлом, яке відбивалося від безодні, сприйняла його за світло первісного Батька і перейшла Межу – поринула у оманливу глибину. З цього моменту відбулося розділення у природі Софії: її вища, головна сутність стає просвітленою і містично повертається до Повноти, а нижча – залишається відчуженою [7, 18]. Екстраполюючи ці роздуми на сферу екзистенційної психології та психоаналізу, стикаємося із розщепленістю людської свідомості на Его та Самість (надсвідомість), що зумовлює трагедію буття людини.

Ці аспекти гностичного міфу В. Єшкілев трансформує у власну езотеричну концепцію метаісторії, яка пояснює (функція міфу) причини трагічності буття людини у світі, мотивує її відчуженість, профанність її існування. Для реалізації цих ідей письменник використовує набір символів і метафор, алегорій, які формують розлогу інтертекстуальну матрицю, відсилаючи читача до античної міфосистеми, національної міфології, духовних набутків іудеїв, до пам'яток індійської культури, біблійного дискурсу, історії траємних орденів тощо.

Тож, концепція метаісторії, яка розгортається на сторінках романів В.Єшкілева, – це переосмислена історія проявів нижчої суті архетипу Матері у історичному бутті людства та українців зокрема, авторська модель космогонічного архетипу (Є. Мелетинський). Художня система його реалізації підпорядкована гностичному уявленню про світ, що створений Деміургом, ворожим до людей, про історію як профанацію духу. Саме такої езотеричної установки в оцінці буття народу/нації дотримується автор у романах «Адепт», «Імператор повені», «Богиня і консультант», «Побачити Алькор», «Усі кути трикутника»,

«Шлях Богомола». У них йдеться про втрату народом вище названої «примордиальної традиції» (язичницької, дохристиянської системи вірувань), яка забезпечувала духовну цілісність особистості, її включеність у природу, єднала її з Космосом. У кожному романі втілено сюжетну колізію пошуку і збереження, рестравації національної духовної традиції, охоронцями якої є каста жерців. Це або група посвячених – медіаторів, як у романах «Богиня і консультант» Аратара – дівчинка-індіго, Софія і Метелінк, «Імператор повені» (Анемподест, Марципанова Акробатка і т.д.), «Пафос» і «Шлях Богомола» (ясновидиця-віщунка і чоловіки-жерці, служителі культу), або одна особистість, якій властиві містичні інсайти (наприклад, Григорій Сковорода в творі «Усі кути трикутника»). Їхнім завданням є кермувати духовним життям народу, підтримувати рівновагу між силами добра і зла.

Зауважимо, що усі твори В.Єшкілева присвячені проблемі трагічності земного буття людини, її стражденності, примарності її життєвих цілей, її відірваності від Космосу. Це властиво гностичний мотив людського сирітства, туги за справжньою домівкою, ув'язнення людини всередині тиранічної системи земного існування. Диктат цього мотиву визначив специфіку авторської концепції буття світу, в основі якої, як зазначалося, переосмислення архетипу Жіночої Мудрості, архетипу Матері. В.Єшкілев сприймає світ як нижчу частину Плероми – це світ, у якому реалізують свій потенціал переможені у великій космічній битві боги. До речі, зауважимо, що найпоширеніше і найповніше свою космогонічну та метаісторичну концепцію письменник виклав у «Шляхові Богомола», що робить цей твір своєрідним романом-кодом для усього прозового дискурсу автора.

Втіленням архетипу Матері (міфологеми Богині – Праматері суцього), за В. Єшкілевим, є Карна. Цей образ-символ наскрізний для великої прози митця. Він має переважно негативну конотацію, позначаючи жорстокість Богині, котра ініціює війни, поява якої супроводжується виявом агресії, ворожості та руйнування. Проявом такої суті Карни письменник пояснює криваві сторінки української історії (козаччину, Хмельниччину, добу Руїни).

Карна (Карма – авторська гра із внутрішнім змістом слова, що є виявом езотеризму його мислення) – Велика Богиня має декілька іпостасей-втілень, які визначають характер людського буття. Карна-Орай була справжньою матір'ю людського роду, під її покровительством розквітла людська цивілізація, плекалося духовне начало, жили в гармонії зі світом богів (епоха жерців, мудреців, ясновидців). Дана – наступне втілення Праматері – відзначалася милосердям, добротою, далекоглядністю. Вона заклала основи культури (навчила будувати міста), була прихильна до науки й освіти (епоха просвітителів і філософів), проте забороняла будь-який розвиток військової справи. Третя іпостась Карни – Тара була воїтелькою, жорстокою і агресивною. Вона народила від Крома – бога війни – ціле покоління дітей Сили, завданням яких було підкорення світу. З цього часу починається профанізація людського духу: посвячені забули мудрість, магією здобули владу і підкорили народи. Завдяки їм із Нав'я повернулися переможені боги (архетип Тіні) і запанували у світі [5, 125–132]. Саме цим, на думку автора, зумовлена деградація нашої цивілізації.

Образ Карни у текстах В. Єшкілева – це образ-символ амбівалентної природи архетипу Матері. Якщо звернутися до психоаналізу, то в анатомії духу, яку презентує письменник своєю концепцією проявів Карни, спостерігаємо колізію перемоги несвідомого (Его) над Самістю (духом) або процес «прогресуючої матеріалізацією» (Р. Генон), наслідком чого є трагізм буття людини. У цьому аспекті маємо справу із міфопоетичною реалізацією мотиву падіння людства, вигнання з раю. Втрата трансцендентності (самовідтворення людини від Бога), диктат Его є драмою людини, що призводить до занепаду цивілізації. Аби продемонструвати обґрунтованість своєї теорії В. Єшкілев розгортає розлогу інтертекстуальну матрицю, яка підтверджує його концепцію. Він згадує біблійну антиномію Ліліт і Єви, котрі в гностичному розумінні є символічними втіленнями трагічної розщепленості Софії, міфологічні образи Іштар, Анахит, Артеміда, Анат і т.д. (ці імена, вважає він, слугують для вжитку профанами). В образній сис-

темі творів В.Єшкілева спостерігаємо два типи героїнь, які репрезентують цю опозицію: амазонки-розпусниці (хтиві, спортивні агресивні, войовничі, їм властивий тваринний магнетизм) та берегині-жриці (мудрі, прекрасні, лагідні, наділені даром). Письменник використовує відповідні імена-маркери, які вказують на символічний характер цих персонажів, на заданість їхніх ролей у реалізації гностичного дискурсу: наприклад, Діана, Ліда, Лілія, Джипсі – для першого типу і Софія, Констанца, Ангеліна – для другого.

У метаісторичній концепції В. Єшкілева трансформовано ще один міфологічний мотив – мотив Андрогіну. М. Еліаде у праці «Мефістофель і андрогін» зазначав, що «єдність протилежностей в Богові є найбільшою таємницею» [8, 128]. Це таємниця Андрогіна – первісної цілісності, що є вічною драмою людини, котра «відчуває розлуку з чимось могутнім, іншим, позачасовим» [8, 193]. В інтерпретації вченого, це втрата людиною чистої духовної природи, яку вона намагається подолати через містичні практики, теософію, мистецьку творчість. У гностицизмі ця міфологема представлена символічними образами Логоса і Софії (у Книзі Книг – змії і Єва), злиття котрих відбиває сутність трансцендентного. С. Хеллер зауважує, що в гностицизмі біблійний змії-спокусник – це мудрість Софії, яка втілилася в плазуні [7, 14]. Таким чином, колізія їхнього возз'єднання є моделлю відновлення андрогінної сутності Софії, що в гностичних трактатах асоціювалася із алхімічними процесами. Твір Фоми Аквінського «*Augustinus Consurgens*» відтворює процес алхімічного перетворення як поступового звільнення Софії із хаотичної, обмеженої реальності [7, 24].

Письменник своєрідно переосмислив цей міфологічний мотив, зреалізувавши його у своїх творах як на концептуальному рівні, так і на сюжетно-образному. Так, у романі «Богиня і консультант» езотеричний дискурс представлений концепцією повторення історії першопочатку. В архаїчні час, до появи людини, на Землі панували первісні розумні істоти – Ящери (втілення Логосу). Природні катаклізми (а можливо, й за задумом Деміургів – Раси Повзучих Отців) призводять до

переходу Логоса-Ящера у метафізичну форму існування. На зміну диктату мудрості/разуму приходять стихійна, хтонічна, некерована сила, яка уособлена в образі жінки – земному втіленні Великої Богині. Завдяки масонським ритуалам Ящір перманентно з'являється у фізичному вимірі в іпостасі Майстра Зброї, котрий переслідує наступні втілення Праматері, аби убивши її, зупинити історичний хаос. Проте якщо в профанному світі вони прагнуть знищити одне одного, то в трансцендентному – шукають можливості злиття. Письменник створює візію духовної бесіди Ірини Маргель (втілення Богині) та Ящера, в якій пророкується їхнє майбутнє злиття.

Цю ж міфопоетичну схему В.Єшкілев реалізує і в романі «Усі кути трикутника». У візіях Г.Сковороди розкривається сутність духу його народу, а також причини історичної неволі, що коріняться у деградації його трансцендентності. Символічний код образів відсилає до гностичних міфів, зокрема до міфу про алхімічну Софію, з яким пов'язаний мотив досягнення андрогінності: «...Бачив **іншу Софію, містичну Діву Навну** у сапфіровосиньому небі майбутньої республіки. [...] Він згадав, що стадія Червоного Лева має подвійну природу, що в ній присутній **древній жіночий первень – містичне начало землі**, відомого алхімікам як *LasVirginis* – Молоко Діви. Це було священне, життєдайне і нестомлене Молоко. Проте Молоко благої Навни пролилося не на спрагли ґрунти, а потрапило до жертвовної чаші прадавньої **степової богині Карни, безжальної володарки амазонок. Богині крові і мстивих земляних сил**. Він бачив у снах її темне оголене тіло, скоріше чоловіче, ніж жіноче. Тіло, котре створено не для продовження роду, а **для безкінечної битви жорстоких прадавніх богів**. [...] Воно ставало великим змієм, а потім з плазуючої форми виростав над принишклими степами і підносив свою сокиру **Кром – бог воїнів**, тіні яких все ще блукали між курганами і кам'яними бабами. [...] А ще попри ретельні моління, він (Сковорода – О. Г.) не міг забути тілесної форми Карни-Крома [...] Двох нез'єднаних та нероздільних первнів природи – **Софії і Крома**. Тисячолітню загадку алхімічних елементів, які у з'єднанні дають життя доскона-

лому **Андрогіну**» [4, 25–26] (письмівки наші. – О. Г.).

Міфологему Андрогіна втілено письменником і в сюжетно-образній системі його романів. Зокрема, автор звертається до теми духовної неповноти людського буття, зумовленої на трагічним розділенням людства на жінок і чоловіків. Традиційно головні герої його романів утворюють пари (служитель культу і жриця(ясновидиця, віщунка)), проте трагічні події (передчасна смерть, загибель, розчарування в партнері, вбивство) стоять на перешкоді їхньому возз'єднанню.

Отже, твори В. Єшкілева у сучасному літературному процесі є яскравим втіленням нової модифікації філософського роману, ознакою яких є езотеричність. Її джерелом є гностичний дискурс, а саме гностичний міф про Софію, з яким пов'язані мотиви вигнання, андрогінності. Його реміфологізація формує семантичну (ідеологічну) складову езотеричної системи В.Єшкілева, а міфопоетична морфологія визначає комунікативні принципи, зокрема символічність образів і подій, символічність часопростору, інтертекстуальну матрицю.

Список використаних джерел

1. Генон Р. Кризис современного мира / Рене Генон. — М. : Эксмо, 2008. — 784 с. (Серия Антология мысли).
2. Єшкілев В. Богиня і консультант. — Харків : Видавництво «Клуб сімейного дозвілля», 2009. — 320 с.
3. Єшкілев В. Повернення деміургів [Електронний ресурс] / Володимир Єшкілев // Плерома. Глосарій. — Режим доступу: <http://www.ji.lviv.ua/ji-library/pleroma/gk-tya.htm>.
4. Єшкілев В. Усі кути трикутника / Володимир Єшкілев. — К. : ВЦ «Академія», 2012. — 248 с. (Серія «Авторграфи часу»).
5. Єшкілев В. Шлях Богомола [Електронний ресурс] / Володимир Єшкілев. — Режим доступу: <http://coollib.com/b/314389/read>.
6. Микулашек М. Гностический миф в эволюции романа первой трети XX века (А. Белый, Г. Хессе, В. Набоков, М. Булгаков) [Електронний ресурс] / Мирослав Микулашек. — Режим доступа: https://digilib.phil.muni.cz/bitstream/handle/11222.digilib/132352/LitterariaHumanitas_003-1995-1_11.pdf?sequence=1.
7. Хеллер С. Гностицизм / Стефан Хеллер. — М. : Кастилия, 2011. — 126 с.
8. Элиаде М. Мефистофель и андрогин. — СПб. : Алетейя, 1998. — 374 с.
9. Элиаде М. Ностальгия по истокам / Мирче Элиаде. — М. : Институт общегуманитарных исследований, 2006. — 216 с.

OKSANA GOLNYK
Kropyvnytskyi

GNOSTIC MYTH IN V. YESHKILIEV'S NOVELS

The article analyzes the artistic realization of the Gnostic myth in the artistic structure of the novel V. Eshkileva. Are determined ideological and esthetic paradigm of image Sophia of Gnostic – the mythological incarnation of archetype of Mother – which reflects her ambivalent nature and the conflict of ego and self as a collective «I», so on a personal level. It was found that rethinking of the Sophia of Gnostic was the core idea of the author's esoteric system (metahistory) and defined features of its narrative (symbolic code).

Key words: Gnosticism, spiritual tradition, esoteric discourse demiurhiynny world, Gnostic Sophia, androgynous, symbol, metahistory, ego, self.

ОКСАНА ГОЛЬНИК
г. Кропивницький

ГНОСТИЧЕСКИЙ МИФ В РОМАНАХ В. ЕШКИЛЕВА

В статье проанализирована художественная реализация гностического мифа в художественной структуре романов В. Ешкилева. Рассмотрена идейно-эстетическая парадигма воспроизведения гностического образа Софии – мифологического воплощения архетипа Матери, – амбивалентная природа которой отображает конфликт Эго и Самости как в коллективном «я», так на уровне личности. Установлено, что переосмысление гностической идеи Софии составило ядро авторской эзотерической системы – метаистории, определило особенности его нарратива (символический код).

Ключевые слова: гностицизм, Духовная Традиция, эзотерический дискурс, демиургийный мир, гностическая София, Андрогин, символ метаистория, Эго, самость.

Стаття надійшла до редколегії 13.10.2016

УДК 883.3.417.3

ОЛЬГА ГОРБОНОС
м. Херсон
go1977os@mail.ru

КОНЦЕПТОСФЕРА АВТОРА В ЛІТЕРАТУРНИХ КАЗКАХ ОСИПА БОДЯНСЬКОГО

У статті шляхом поєднання історико-літературного і теоретичного аспектів, висвітлено авторську позицію О. Бодянського щодо жанрової парадигми літературних казок митця як генодидиції вітчизняного літературного процесу початку ХІХ ст. На основі творів О. Бодянського з його збірки «Наські українські казки...» визначено основні параметри їх суб'єктивності як образної домінанти у процесі творення авторських казок на основі художньої системи народної казки.

Ключові слова: народна казка, літературна казка, суб'єктивність, співдія, аналіз-порівняння, описовість, психологізм.

Упродовж 20–30-х років ХІХ ст. в українському літературному просторі в атмосфері творчого відштовхування від бурлескно-трагедійних традицій розвивається романтизм. Його витoki сучасні дослідники вбачають, перш за все, у зверненні до народної творчості, вітчизняних культурних орієнтирів, що було зумовлено потребою національ-

ного самопізнання відповідно до ідей Гумбольдта, Гердера, Шлегеля та ін. чільних мислителів доби. Чимало тогочасних творів поставало на порубіжжі народнопоетичної імперсональної художньої свідомості й особистісно-психологічного творчого мислення автора з романтичним типом осмислення дійсності. Натоді увага вітчизняного письменства до